

tum est, & habitavit in nobis. Ita enim demonstravit carnalibus, & non valentibus inveni mente veritatem, corporeisque sensibus deditis, quàm excelsum locum inter creaturas habeat humana natura, quòd non solum visibiliter (nam id poterat & in aliquo æthereo corpore ad nostrorum adspectum tolerantiam temperato) sed hominibus in vero homine apparuit: ipsa enim natura suscipienda erat quæ liberanda. Et ne quis fortè sexus à suo Creatore se contemptum putaret, virum suscepit, natus ex femina.

1. *Retract.*
cap. 13. n.
6.

31. Nihil egit vi, sed omnia suadendo & monendo. Veteri quippe servitute transacta, tempus libertatis illuxerat, & opportunè jam homini suadebatur atque salubriter, quàm libero esset creatus arbitrio. Miraculis conciliavit fidem Deo qui ^a erat, passione homini quem gerebat. Ita loquens ad turbas ut Deus, nuntiatam sibi matrem negavit: & tamen, ut Evangelium loquitur, *puer parentibus subditus erat*. Doctrina enim Deus apparebat, ætatibus homo. Item aquam in vinum conversurus, ut Deus dicit: *Recede à me, mulier: mihi & tibi quid est? Nondum venit hora mea*. Cùm autem venisset hora, qua ut homo moreretur, de cruce cognitam matrem commendavit discipulo, quem præ ceteris diligebat. Satellites voluptatum divitias perniciosè populi appetebant: pauper esse voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit.

Car-

^a Bad. & Er. qui in eo erat. Paulò post MSS. tres optimæ notæ habent, *homini quem gerebat*, alii cum editis, *gerebat*. Utraque lectio recepta Augustino, qui superius c. 3. n. 3. susceptum hominem Sapientia Dei *gerente & gubernante* meruisse dicit.

Carnales filios magnum bonum putabant: tale conjugium prolemque contempsit. Contumelias superbissimè horrebant: omne genus contumeliarum sustinuit. Injurias intolerabiles esse arbitrabantur: quæ major injuria, quàm justum innocentemque damnari? Dolores corporis execrabantur: flagellatus atque cruciatus est. Mori metuebant: morte multatus est. Ignominiosissimum mortis genus crucem putabant: crucifixus est. Omnia quæ habere cupientes non rectè vivebamus, carendo ^a vilefecit. Omnia quæ vitare cupientes à studio deviabamus ^b veritatis, perpetiundo dejecit. Non enim ullum peccatum committi potest, nisi aut dum appetuntur ea quæ ille contempsit, aut fugiuntur quæ ille sustinuit.

32. TOTA ITAQUE VITA EJUS in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. Resurrectio verò ejus à mortuis, nihil hominis perire naturæ, cùm omnia salva sunt Deo, satis indicavit; & quemadmodum cuncta serviant Creatori suo, sive ad vindictam peccatorum, sive ad hominis liberationem, quàmque facillè corpus animæ serviat, cùm ipsa subjicitur Deo. Quibus perfectis non solum nulla substantia malum est, quod fieri numquam potest, sed etiam nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum & vindictam potuit. Et hæc est ^c disciplina naturalis christianis minùs intelligentibus plena fi-

^a Ita in MSS. At in editis, *vilia fecit*.

^b MSS. non habent vocem, *veritatis*.

^c Alludit ad antiquam Philosophiæ partitionem in Naturalem, Moralem, & Rationalem: Moralem supra commemoravit, cùm ait vitam Christi disciplinam morum fuisse, hic porrò Naturalem, mox in sequenti capite Rationalem.

fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata.

CAP. XVII.
Doctrinæ
ratio in ve-
ra Religio-
ne quàm
optima, seu
vetus, seu
novum Tes-
tamentum
spectetur.

33. JAM verò ipsæ totius doctrinæ mo-
dus, partim ^a apertissimus, partim similitu-
dinibus, in dictis, in factis, in sacramentis, ad
omnem animæ instructionem exercitationem-
que accommodatus, quid aliud quàm rationa-
lis disciplinæ regulam implevit? Nam & mys-
teriorum expositio ad ea dirigitur, quæ aper-
tissimè dicta sunt. Et si ea tantùm essent,
quæ facillimè intelliguntur, nec studiosè quæ-
reretur, nec suaviter inveniretur veritas. Ne-
que si essent in Scripturis ^b sacramenta, &
in sacramentis non essent signacula veritatis,
satis cum cognitione actio conveniret. Nunc
verò quoniam PIETAS TIMORE inchoatur,
caritate perficitur; populus timore constrictus
tempore servitutis in veteri Lege, multis sa-
cramentis onerabatur. Hoc enim talibus utile
erat ad desiderandam gratiam Dei, quæ per
prophetas ventura canebatur. Quæ ubi venit,
ab ipsa Dei Sapientia homine assumpto, ^c à quo
in libertatem vocati sumus, pauca sacramenta
saluberrima constituta sunt, quæ societatem
christiani populi, hoc est, sub uno Deo li-
beræ multitudinis continerent. Multa verò, quæ
populo hebræo, hoc est, sub eodem uno
Deo compeditæ multitudini imposita erant, ab
actione remota sunt, in fide atque interpreta-
tione manserunt. Ita nunc nec serviliter alli-
gant, & exercent liberaliter animum.

Quis-

^a Sic MSS. septemdecim, & Arn. At Bad. Er. & Lov.
habent, *partim apertissimis rationibus, partim similitu-
dinibus, &c.*

^b Abest vox, *sacramenta*, à MSS. Germanensi, Ge-
meticensi, & aliquot aliis non deterioris notæ.

^c MSS. plerique, *homine assumpto, & in libertatem
vocati sumus.*

34. Quisquis autem ideo negat utrumque
Testamentum ab uno Deo esse posse, quia
non eisdem sacramentis tenetur populus nos-
ter, quibus judæi tenebantur, vel adhuc te-
nentur: potest dicere non posse fieri, ut unus
pater familias justissimus aliud imperet eis, qui-
bus servitutem duriores utilem judicat, aliud
eis, quos in filiorum gradum adoptare digna-
tur. Si autem præcepta vitæ movent, quod in
veteri Lege minora sunt, in Evangelio majora,
& ideo putatur non ad unum Deum utraque
pertinere: potest, qui hoc putat, perturbari, si
unus medicus alia per ministros suos imbecil-
lioribus, alia per se ipsum valentioribus præ-
cipiat ad reparandam, vel obtinendam salu-
tem. Ut enim ars medicinæ, cum eadem ma-
neat, neque ullo pacto ipsa mutetur, mutat
tamen præcepta languentibus, quia mutabilis
est nostra valetudo: ita divina providentia,
cum sit ipsa omninò incommutabilis, mutabi-
li tamen creaturæ variè subvenit, & pro di-
versitate morborum aliàs alia jubet aut vetat,
ut à vitio unde mors incipit, & ab ipsa morte
ad naturam suam & essentiam, ea quæ defi-
ciunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat &
firmet.

35. SED dicis mihi, quare deficiunt?
Quia mutabilia sunt. Quare mutabilia sunt?
Quia non summè sunt. Quare non summè
sunt? Quia inferiora sunt eo, à quo facta sunt.
Quis ea fecit? Qui summè est. Quis hic est?
Deus incommutabilis Trinitas, quoniam & per
summam Sapientiam ea fecit, & summa Be-
nignitate conservat. Cur ea fecit? Ut essent.
Ipsam enim quantumcumque esse, bonum
est: quia summum bonum est, summè esse.
Unde fecit? Ex nihilo. Quoniam quidquid est,
quan-

CAPUT
XVIII.
Creatura
quare mu-
tabiles.

quantulacumque specie sit necesse est; ita etsi minimum bonum, tamen bonum erit, & ex Deo erit. Nam quoniam summa species summum bonum est, minima species minimum bonum est. Omne autem bonum, aut Deus, aut ex Deo est. Ergo ex Deo est etiam minima species. Sanè quod de specie, hoc etiam de forma dici potest. Neque enim frustra tam speciosissimum, quàm etiam formosissimum in laude ponitur. Id ergo est, unde fecit Deus omnia, quod nullam speciem habet, nullamque formam; quod nihil est aliud, quàm nihil. Nam illud quod in comparatione perfectorum informe dicitur, ^a habet aliquid formæ, quamvis exiguum, quamvis inchoatum, nondum est nihil, ac per hoc id quoque in quantum est, non est nisi ex Deo.

Plato in
Timæo.

36. Quapropter etiam si de aliqua informi materia factus est mundus, hæc ipsa facta est omninò de nihilo. Nam & quod nondum formatum est, tamen aliquo modo ut formari possit inchoatum est, Dei beneficio formabile est: bonum est enim esse formatum. Nonnullum ergo bonum est & capacitas formæ: & ideo bonorum omnium auctor, qui præstitit formam, ipse fecit etiam posse formari. Ita omne quod est, in quantum est, & omne quod nondum est, in quantum esse potest, ex Deo habet. Quod alio modo sic dicitur: Omne formatum, in quantum formatum est, & omne quod nondum formatum est, in quantum formari potest, ex Deo habet. Nulla autem res obtinet integritatem naturæ suæ, nisi in suo genere salva sit. Ab eo autem est omnis salus, à quo est omne bonum: at omne bonum ex Deo: salus igitur omnis ex Deo.

HINC

37. HINC jam cui oculi mentis patent, nec pernicioso studio vanæ victoriæ caligant atque turbantur, facilè intelligit, omnia quæ vitiantur & moriuntur, bona esse, quamquam ipsum vitium, & ipsa mors, malum sit. Nisi enim salute aliqua privarentur, non eis noceret vitium vel mors: sed si non noceret vitium, nullo modo esset vitium. Si ergo salutem adversatur vitium, & nullo dubitante salus bonum est; bona omnia sunt, quibus adversatur vitium: quibus autem adversatur vitium, ipsa vitiantur: bona sunt ergo quæ vitiantur: sed ideo vitiantur, quia non summa bona sunt. Quia igitur bona sunt, ex Deo sunt: quia non summa bona sunt, non sunt Deus. Bonum ergo quod vitari non potest, Deus est. Cetera autem omnia bona ex ipso sunt, quæ per se ipsa possunt vitari, quia per se ipsa nihil sunt: per ipsum autem partim non vitiantur ^a, partim vitata sanantur.

CAP. XIX.
Bona sunt,
sed non
summa bona,
quæ vitari
possunt.

38. EST autem vitium primum animæ rationalis, voluntas ea faciendi, quæ vetat summa & intima veritas. Ita homo de paradiso in hoc sæculum expulsus est, id est, ab æternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma: non ergo à bono substantiali ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est; sed à bono æterno ad bonum temporale, à bono spiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonum infimum. Est igitur quoddam bonum, quod si diligit anima rationalis, peccat, quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia

TOM. I. R quæ

CAP. XX.
Unde animæ vitium.

^a In Cisterciensi MS. habetur, partim non vitiantur ut Angli: partim vitata sanantur, ut homines.

quæ peccando diligitur. Non ergo arbor illa malum est, quæ in medio paradiso plantata scribitur; sed divini præcepti transgressio. Quæ quum consequentem habet justam damnationem, contingit ex illa arbore, quæ contra vetitum tacta est, dignoscentia boni & mali: quia cum suo peccato anima fuerit implicata, luendo poenas, discit, quid intersit inter præceptum quod custodire noluit, & peccatum quod fecit: atque hoc modo malum, quod cavendo non didicit, discit sentiendo; & bonum quod a non obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparando.

39. Vitium ergo animæ est quod fecit, & difficultas ex vitio poena est quam patitur: & hoc est totum malum. Facere autem & pati non est substantia: quapropter substantia non est malum. Sic enim nec aqua malum est, nec animal quod vivit in aëre, nam istæ substantiæ sunt; sed malum est voluntaria præcipitatio in aquam, & suffocatio quam mersus patitur. Stilus ferreus alia parte qua scribamus, alia qua deleamus, affabrè factus est, & in suo genere pulcher, & ad usum nostrum accommodatus. At si quispiam ea parte scribere qua deletur, & eam velit delere qua scribitur, nullo modo stilum malum fecerit, cum ipsum factum jure vituperetur: quod si corrigat, ubi erit malum? Si quis repentè meridianum solem intueatur, repercussi oculi turbabuntur: num ideo aut sol malum erit, aut oculi? Nullo modo, sunt enim substantiæ; sed malum est inordinatus adspectus, & ipsa quæ consequitur perturbatio: quod malum non erit,

a MSS. nonnulli, quod in obtemperando, alii, quod obtemperando.

erit, cum oculi fuerint recreati, & lucem suam congruenter adspexerint. Neque cum eadem lux quæ ad oculos pertinet, pro luce sapientiæ quæ ad mentem pertinet, colitur, ipsa fit malum: sed superstitio malum est, qua creaturæ potius quam Creatori servitur: quod malum omnino nullum erit, cum anima recognito Creatore, ipsi uni se subjecerit, & cetera per eum subjecta sibi esse persenserit.

40. Ita omnis corporea creatura, si tantummodo possideatur ab anima quæ diligit Deum, bonum est infimum, & in genere suo pulchrum; quoniam forma & specie continetur: si autem diligatur ab anima quæ negligit Deum, ne sic quidem malum fit ipsa; sed quoniam peccatum malum est, quo ita diligitur, fit pœnalis dilectori suo, & eum implicat ærumnis, & pascit fallacibus voluptatibus: quia neque permanent, neque satiant, sed torquent doloribus. Quia cum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita, & per cruciatum sentientis discedit à sensibus, & erroribus agitat; ut hanc esse primam speciem putet, quæ omnium infima est, naturæ scilicet corporeæ, quam per lubricos sensus caro a malè delectata nuntiaverit, ut cum aliquid cogitat, intelligere se credat, umbris illusoriarum phantasmatum. Si quando autem non tenens integram divinæ providentiæ disciplinam, sed tenere se arbitrans, carni resistere conatur; usque ad visibilium rerum imagines pervenit, & lucis hujus quam certis terminis circumscriptam videt, immensa spatia cogitatione format inani-

R 2 ter:

a Editi, malè dilecta nuntiaverat. MSS. octo, male dicta nuntiaverit, alii duo, male docta, unus, male ducta, aliquot alii, male delectata nuntiaverit.

ter : & hanc a speciem sibi futuræ habitationis pollicetur ; nesciens oculorum concupiscentiam se trahere , & cum hoc mundo ire velle extra mundum ; quem propterea ipsum esse non putat : quia ejus clariorem partem per infinitum falsa cogitatione distendit. Quod non solum de hac luce , sed etiam de aqua , postremo de vino , de melle , de auro , de argento , de ipsis denique pulpis , vel sanguine , vel ossibus quorumlibet animalium , & ceteris hujusmodi rebus facillimè fieri potest. Nihil enim est corporis , quod non vel unum visum possit innumerabiliter cogitari , vel in parvo spatio visum possit eadem imaginandi facilitate per infinita diffundi. Sed facillimum est exsecrari carnem , difficillimum autem non carnaliter sapere.

CAP. XXI.
Anima se-
ducitur ,
dum fuga-
ces corpo-
rum pul-
chritudi-
nes conse-
ctatur.
Eccii. I. 2.

41. HAC ergo perversitate animæ , quæ contingit peccato atque supplicio , fit omnis natura corporea illud , quod per Salomonem dicitur : *Vanitas vanitatum & omnia vanitas : quæ abundantia homini in omni labore ejus , quo ipse laborat sub sola ?* Neque enim frustra est additum , *vanitatum* , quia si vanitantes detrahas , qui tamquam prima sectantur extrema , non erit corpus vanitas , sed in suo genere , quamvis extremam , pulchritudinem sine ullo errore monstrabit. Temporalium enim specierum multiformitas ab unitate Dei hominem lapsum per carnales sensus diverberavit , & mutabili varietate multiplicabit ejus affectum : ita facta est abundantia laboriosa , & si dici potest , copiosa egestas , dum aliud & aliud sequitur , & nihil cum

eo

a Lov. & Arn. *spem*. Sed melius antiquæ editiones & MSS. *spesiem*.

eo permanet. Sic à tempore frumenti , vini , & olei sui multiplicatus est , ut non inveniatur idipsum , id est , naturam incommutabilem & singularem , quam secutus non erret , & secutus non doleat. Habebit enim etiam consequentem redemptionem corporis sui , quod jam non corrumpetur. Nunc verò corpus quod corrumpitur aggravat animam , & deprimit terrena inhabitatio sensum multo cogitantem , quia rapitur in ordinem successio- nis extrema corporum pulchritudo. Nam ideo extrema est , quia simul non potest habere omnia , sed dum alia cedunt atque succedunt , temporalium formarum a numerum in unam pulchritudinem complent.

42. ET hoc totum non propterea malum , quia transit. Sic enim & versus in suo genere pulcher est , quamvis duæ syllabæ simul dici nullo modo possint. Nec enim secunda enuntiatur , nisi prima transierit ; atque ita per ordinem pervenitur ad finem , ut cum sola ultima sonat , non secum sonantibus superioribus , formam tamen & decus metricum cum præteritis contexta perficiat. Nec ideo tamen ars ipsa , qua versus fabricatur , sic temporis obnoxia est , ut pulchritudo ejus per mensuras morarum digeratur : sed simul habet omnia , quibus efficit versum non simul habentem omnia , sed posterioribus priora tollentem ; propterea tamen pulchrum , quia extrema vestigia illius pulchritudinis ostentat , quam constanter atque incommutabiliter ars ipsa custodit.

43. Itaque ut nonnulli perversi magis amant versum , quam artem ipsam qua conficitur ver-
R 3 sus,

a Sic MSS. plerique. At Er. Lov. & Arn. *numeros in pulchritudinem complent*.

CAP. XXII.
Rerum transeun-
tium admini-
stratio solis im-
pulsis displi-
cet.

sus, quia plus se auribus quam intelligentiæ dediderunt: ita multi temporalia diligunt, conditricem verò ac moderatricem temporum divinam providentiam non requirunt; atque in ipsa dilectione temporalium nolunt transire quod amant, & tam sunt absurdi, quam si quisquam in recitatione præclari carminis unam aliquam syllabam solam perpetuò vellet audire. Sed tales auditores carminum non inveniuntur, talibus autem rerum existimatoribus plena sunt omnia; propterea quia nemo est, qui non faciliè, non modò totum versum, sed etiam totum carmen possit audire: totum autem ordinem sæculorum sentire nullus hominum potest. Huc accedit quòd carminis non sumus partes, sæculorum verò partes damnatione facti sumus. Illud ergo canitur sub iudicio nostro, ista peraguntur de labore nostro. Nulli autem victo ludi agonistici placent, sed tamen cum ejus dedecore decori sunt: & hæc enim quædam imitatio veritatis est. Nec ob aliud à talibus prohibemur spectaculis, nisi ne umbris rerum decepti, ab ipsis rebus, quarum illæ umbræ sunt, aberremus. Ita universitatis hujus conditio atque administratio, solis impiis animis damnatisque non placet, sed etiam a cum miseria earum, multis vel in terra vetricibus, vel in cælo sine periculo spectantibus, placet: nihil enim justum displicet justo.

CAPUT
XXIII.
Omnis substantia bona.

44. QUOCIRCA cum omnis anima rationalis aut peccatis suis misera sit, aut rectè factis beata; omnis autem irrationalis aut cedat

a Er. & MSS. Casalensis, sed etiam animabus sanctis cum miseria earum. Lov. sed etiam animalibus sanctis cum &c. Locus interpolatus, quem MSS. plerique, nec non editiones Bad. & Arn. sic exhibent: sed etiam cum miseria.

dat potentiori, aut pareat meliori, aut comparetur æquali, aut a certantem exerceat, aut damnato noceat; & omne corpus suæ animæ serviat, quantum pro ejus meritis, & pro rerum ordine sinitur: nullum malum est naturæ universæ, sed sua cuique culpa fit malum. Porro cum anima per Dei gratiam regenerata, & in integrum restituta, & illi subdita uni à quo est creata, instaurato etiam corpore in pristinam firmitatem, non cum mundo possideri, sed mundum possidere cœperit, nullum ei malum erit: quia ista infima pulchritudo temporalium vicissitudinum, quæ cum ipsa peragebatur, sub ipsa peragetur, & erit, ut scriptum est, *cælum novum & terra nova*, Isa. 65. 17. Apoc. 21. I. Cor. 3. 22. I. Cor. 11. 3. Quoniam igitur vitium animæ non natura ejus, sed contra naturam ejus est, nihilque aliud est quam peccatum & pœna peccati, inde intelligitur nullam naturam, vel si melius ita dicitur, nullam substantiam, sive essentiam malum esse. Neque de peccatis, pœnisque ejus animæ efficitur, ut universitas ulla deformitate turpetur. Quia rationalis substantia, quæ ab omni peccato munda est, Deo subjecta, subjectis sibi ceteris dominatur. Ea verò quæ peccavit, ibi ordinata est, ubi esse tales decet, ut Deo conditore atque rectore universitatis decora sint omnia. Et est pulchritudo universæ creaturæ per hæc tria inculpabilis, dam-

R 4

a Lov. & Arn. certamen. Sed concinnius Bad. Er. & octo MSS. certantem exerceat.

damnationem peccatorum, exercitationem iustorum, perfectionem beatorum.

CAPUT XXIV.
Duplici via salutis hominis consulitur, auctoritate & ratione, ac primo de auctoritatis subsidio agitur usque ad c. 29.

45. **QUAMOBREM** ipsa quoque animæ medicina, quæ divina providentia, & ineffabili beneficentia geritur, gradatim distinctèque pulcherrima est. Distribuitur enim in auctoritatem atque rationem. Auctoritas fidem flagitat, & rationi præparat hominem. Ratio ad intellectum cognitionemque perducit. Quamquam neque auctoritatem ratio penitus deserit, cum consideratur cui sit credendum, & certè **SUMMA** est ipsius jam cognitæ atque perspicuæ veritatis auctoritas. Sed quia in temporalia devenimus, & eorum amore ab æternis impedimur, quædam temporalis medicina, quæ non scientes, sed credentes ad salutem vocat, non a naturæ & excellentiæ, sed ipsius temporis ordine prior est. Nam in quem locum quisque ceciderit, ibi debet incumbere ut surgat. Ergo ipsis carnalibus formis, quibus detinemur, nitendum est, ad eas cognoscendas, quas caro non nuntiat. Eas enim carnales voco, quæ per carnem sentiri queunt, id est, per oculos, per aures, ceterosque corporis sensus. His ergo carnalibus vel corporalibus formis inhærere amore pueros necesse est, adolescentes verò propè necesse est, hinc jam procedente ætate non est necesse.

CAPUT XXV.
Quorum hominum seu librorum auctoritati de Dei cultu credendum.

46. **QUONIAM** igitur divina providentia, non solum singulis hominibus quasi privatim, sed universo generi humano tamquam publicè consulit, quid cum singulis agatur, Deus qui agit, atque ipsi cum quibus agitur, sciunt. Quid autem agatur cum genere humano, per historiam commendari voluit, & per prophetiam.

^a MSS. quamplures, non naturæ excellentia.

tiam. Temporalium autem rerum fides, sive præteritarum, sive futurarum, magis credendo quam intelligendo valet. Sed nostrum est considerare, quibus vel hominibus vel libris credendum sit ad colendum rectè Deum, quæ una salus est. Hujus rei prima disceptatio est, utrùm iis potius credamus, qui ad multos deos, an iis qui ad unum Deum colendum nos vocant. Quis dubitet eos potissimum sequendos qui ad unum vocant, præsertim cum illi multorum cultores, de hoc uno Domino cunctorum & rectore consentiant? Et certè ab uno incipit numerus. Priùs ergo isti sequendi sunt, qui unum Deum summum solum verum Deum, & solum colendum esse dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandum est. Sicut enim in ipsa rerum natura major est auctoritas unius ad unum omnia redigentis, nec in genere humano multitudinis ulla potentia est nisi consentientis, id est, unum sentientis: ita in religione qui ad unum vocant, eorum major, & fide dignior esse debet auctoritas.

47. Altera consideratio est dissentionis ejus, quæ de unius Dei cultu inter homines orta est. Sed accepimus, majores nostros eo gradu a fidei, quo à temporalibus ad æterna conscenditur, visibilia miracula (non enim aliter poterant) secutos esse: per quos id actum est, ut necessaria non essent posteris. Cum enim Ecclesia catholica per totum orbem diffusa atque fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permessa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigeret genus humanum, quorum novitate flagravat; nec jam nobis dubium esse

^{1.} Retr. c. 13. n. 6.

^{2.} Retr. c. 13. n. 7.

^a Abest, *fidei* à MSS. quindecim, nec non à Bad. & Er.

oportet iis esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt. Nunc enim agitur, quibus credendum sit antequam quisque sit idoneus ineundæ rationi de divinis & invisibilibus rebus: nam ipsi rationi purgationis animæ, quæ ad perspicuam veritatem pervenit, nullo modo auctoritas humana præponitur; sed ad hanc nulla superbia perducit. Quæ si non esset, non essent hæretici, neque schismatici, nec carne circumcisi, nec creaturæ simulacrorumque cultores. Hi autem si non essent ante perfectionem populi, quæ promittitur, multò pigrius veritas quæreretur.

CAPUT
XXVI.
Divina
providen-
tia erga no-
stram salu-
tem ad sex
ætates ho-
minis vete-
ris ac novi.

48. DISPENSATIO ergo temporalis, & medicina divinæ providentiæ, erga illos qui peccato mortalitatem meruerunt, sic traditur. Primum unius cujuslibet hominis nascentis natura, & eruditio cogitatur. Prima hujus ætas infantia in nutrimentis corporalibus agitur, penitus obliviscenda crescenti. Eam pueritia sequitur, unde incipimus aliquid meminisse. Huic succedit adolescentia, cui jam propagationem proli natura permittit, & patrem facit. Porro adolescentiam juvenus excipit, jam exercenda muneribus publicis, & domanda sub legibus; in qua vehementior prohibitio peccatorum, & poena peccantium serviliter coercens, carnalibus animis atrociores impetus libidinis gignit, & omnia commissa congeminat. Non enim simplex peccatum est, non solum malum, sed etiam vetitum admittere. Post labores autem juventutis, seniori pax nonnulla conceditur. Inde usque ad mortem deterior ætas ac decolor, & morbis subjectior debilisque perducit. Hæc est vita hominis viventis ex corpore, & cupiditatibus rerum temporalium colligati. Hic di-

dicitur vetus homo, & exterior, & terrenus, etiamsi obtineat eam, quam vulgus vocat felicitatem, in bene constituta terrena civitate, sive sub regibus, sive sub principibus, sive sub legibus, sive sub his omnibus: aliter enim bene constitui populus non potest, etiam qui terrena sectatur: habet quippe & ipse modum quemdam pulchritudinis suæ.

49. Hunc autem hominem, quem veterem & exteriorem & terrenum descripsimus, sive in suo genere moderatum, sive etiam servillis justitiæ modum excedentem, nonnulli agunt totum ab istius vitæ ortu usque ad occasum. Nonnulli autem istam vitam necessariò ab illo incipiunt, sed renascuntur interiùs, & ceteras ejus partes suo robore spiritali, & incrementis sapientiæ corrumpunt, & necant, & in cælestes leges, donec post visibilem mortem totum instauretur, adstringunt. Iste dicitur novus homo, & interior, & cælestis, habens & ipse proportionem, non annis, sed provectoribus, distinctas quasdam spirituales ætates suas. Primam in uberibus utilis historiæ, quæ nutrit exemplis. Secundam jam obliviscentem humana, & ad divina tendentem, in qua non auctoritatis humanæ sinu continetur, sed ad summam, & incommutabilem legem passibus rationis innititur. Tertiam jam fidentior, & carnalem appetitum rationis robore maritantiem, gaudentemque intrinsecus in quadam dulcedine conjugali, cum anima menti copulatur, & velamento pudoris obnubitur, ut jam rectè vivere non cogatur, sed etiamsi omnes concedant, peccare non libeat. Quartam jam idipsum multò firmiùs ordinatiusque facientem, & emicantem in virum perfectum, atque aptam & idoneam omnibus, & per-

persecutionibus, & mundi hujus tempestatibus, ac fluctibus sustinendis, atque frangendis. Quintam pacatam atque ex omni parte tranquillam, viventem in opibus & abundantia incommutabilis regni summæ atque ineffabilis sapientiæ. Sextam omnimodæ mutationis in æternam vitam, & usque ad totam oblivionem vitæ temporalis transeuntem in perfectam formam, quæ facta est ad imaginem & similitudinem Dei. Septima enim jam quies æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo perpetua. Ut enim finis veteris hominis mors est, sic finis novi hominis vita æterna. Ille namque homo peccati est, iste justitiæ.

CAPUT
XXVII.
Utriusque
hominis
decursus in
universo
hominum
genere.

50. SICUT autem isti ambo, nullo dubitante, ita sunt, ut unum eorum, id est, veterem atque terrenum possit in hac tota vita unus homo agere, novum verò & cælestem nemo in hac vita possit nisi cum veterem (nam & ab ipso incipiat necesse est, & usque ad visibilem mortem cum illo, quamvis eo deficiente, se proficiente, perduret) sic proportionem universum genus humanum, cujus tamquam unius hominis vita est, ab Adam usque ad finem hujus sæculi, ita sub divinæ providentiæ legibus administratur, ut in duo genera distributum appareat. Quorum in uno est turba impiorum terreni hominis imaginem ab initio sæculi usque ad finem gerentium. In altero series populi uni Deo dediti; sed ab Adam usque ad Joannem Baptistam terreni hominis vitam gerentis servili quadam justitia: cujus historia vetus Testamentum vocatur, quasi terrenum pollicens regnum: quæ tota nihil aliud est quam imago novi populi, & novi Testamenti pollicentis regnum cælorum. Cujus populi vita interim temporalis incipit à Domini adven-

tu

tu in humilitate, usque ad diem judicii, quando in claritate venturus est. Post quod judicium veterem hominem extincto, erit illa mutatio, quæ angelicam vitam pollicetur. *Omnes enim resurgenus, sed non omnes immutabimur.* Resurget ergo pius populus, ut veteris hominis sui reliquias transformet in novum. Resurget autem impius populus, qui ab initio usque ad finem veterem hominem gessit, ut in secundam mortem præcipitetur. *Ætatem autem articulos, qui diligenter legunt, inveniunt; nec zizania, nec paleas perhorrescunt.* IMPIUS namque pio vivit, & peccator justo, ut eorum comparatione alacrius, donec perficiatur, adsurgat.

51. QUISQUIS autem populi terreni temporibus usque ad illuminationem interioris hominis meruit pervenire, genus humanum pro tempore adjuvit, exhibens ei quod ætas illa poscebat, & per prophetiam intimans id, quod exhibere opportunum non erat: quales Patriarchæ, ac Prophetæ inveniuntur ab iis, qui non pueriliter * insiliunt, sed piè diligenterque pertractant divinarum & humanarum rerum tam bonum, & tam grande secretum. Quod etiam temporibus novi populi, à magnis & spiritalibus viris Ecclesiæ catholicæ alumnis vidèo cautissimè provideri: ne quid populariter agant, quod nondum esse temporis, ut cum populo agatur, intelligunt: alimenta lactea largè avidis infirmioribus pluribus atque instantèr infundunt, validioribus autem cibus cum sapientibus paucis vescuntur. Sapientiam enim loquuntur inter perfectos, carnalibus verò & animalibus, quamvis novis hominibus, adhuc tamen parvulis, nonnulla obtegunt, sed nulla mentiuntur. Non enim honoribus suis

I. Cor. 15.
51.

CAPUT
XXVIII.
Quæ, quibus, & quo pacto tradenda.

*Ut manichæi.

va-

vanis consulunt, & inanibus laudibus; sed utilitate eorum, cum quibus societatem vitæ hujus inire meruerunt. HÆC ENIM LEX EST divinæ providentiæ, ut nemo à superioribus adjuvetur ad cognoscendam & percipiendam gratiam Dei, qui non ad eandem puro affectu inferiores adjuverit. Ita de peccato nostro, quod in homine peccatore ipsa natura nostra commisit, & genus humanum factum est magnum decus ornamentumque terrarum, & tam decenter divinæ providentiæ procuratione administratur, ut ars ineffabilis medicinæ ipsam vitiorum foeditatem, in nescio quam sui generis pulchritudinem vertat.

**CAPUT
XXIX.**
De altero salutis subsidio, scilicet ratione, quomodo hac duce ad Deum homo evehitur: hæc primum sensibus præstare deprehenditur.

Consule lib. 2. de libero arbitrio c. 3. & sequentibus.

52. ET quoniam de auctoritatis beneficentia, quantum in præsentia satis visum est, locuti sumus: videamus quatenus ratio possit progredi à visibilibus ad invisibilia, & à temporalibus ad æterna conscendens. Non enim frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cæli, ordinem siderum, candorem lucis, dierum & noctium vicissitudines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam temperationem, quadripartitis elementis congruentem, tantam vim seminum species numerosque gigantium, & omnia in suo genere modum proprium naturamque servantia. In quorum consideratione non vana & peritura curiositas exercenda est, sed gradus ad immortalia & semper manentia faciendus. Proximum enim est, adtendere quæ ista sit natura vitalis, quæ cuncta ista sentit: quæ profectò quoniam vitam dat corpori, præstantior eo sit necesse est. Non enim qualiscumque moles, quamquam ista visibili luce præfulgeat, si vita caret, magni æstimanda est. Quælibet namque viva substan-

tantia cuilibet non vivæ substantiæ, naturæ lege præponitur.

53. Sed quia irrationalia quoque animantia vivere atque sentire nemo ambigit, illud in animo humano præstantissimum est, non quo sentit sensibilia, sed quo judicat de sensibilibus. Nam & vident acutiùs, & ceteris corporis sensibus acriùs corpora adtingunt pleræque bestiæ quàm homines: sed judicare de corporibus, non sentientis tantum vitæ, sed etiam ratiocinantis est, qua illæ carent, nos excellimus. Jam verò illud videre facillimum est, præstantiorem esse judicantem, quàm illa res est, de qua judicatur. Non solum autem rationalis vita de sensibilibus, sed de ipsis quoque sensibus judicat: cur in aqua remum infractum oporteat apparere, cum rectus sit, & cur ita per oculos sentiri necesse sit: nam ipse ad spectus oculorum renuntiare id potest, judicare autem nullo modo. Quare manifestum est, ut sensualem vitam corpori, ita rationalem utrique præstare.

54. ITAQUE si rationalis vita secundum se ipsam judicat, nulla jam est natura præstantior. Sed quia clarum est eam esse mutabilem, quando nunc perita, nunc imperita invenitur; tanta autem meliùs judicat, quanto est peritior, & tanto est peritior, quanto alicujus artis vel disciplinæ vel sapientiæ particeps est; ipsius artis natura quærenda est. Neque nunc artem intelligi volo, quæ notatur experiendo, sed quæ ratiocinando indagatur. Quid enim præclarum novit, qui novit ea impensa, quæ calce & arena confit, tenaciùs lapides coherere, quàm luto? Aut qui tam eleganter ædificat, ut quæ plura sunt, paria paribus respondeant; quæ autem singula,

**CAPUT
XXX.**
At ratione præstantior lex immutabilis, scilicet veritas, secundum quam judicat.

la, medium locum teneant? Quamquam iste sensus jam sit rationi veritatisque vicinior. Sed certè quærendum est, cur nos offendat, si duabus fenestris non super invicem, sed juxta invicem locatis, una earum major minorve sit, cum æquales esse potuerint: si verò super invicem fuerint, ambæque a dimidio quamvis impares, non ita offendat illa inæqualitas; & cur non multum curemus, quanto sit una earum, aut major aut minor, quia duæ sunt? In tribus autem sensus ipse videtur expetere, ut aut impares non sint, aut inter maximam & minimam ita sit media, ut tanto præcedat minorem, quanto à majore præceditur. Ita enim primò quasi natura ipsa consulitur, quid probet. Ubi potissimum notandum est, quemadmodum quod solum inspectum minus displicuerit, in melioris comparatione respuatur. Ita reperitur nihil esse aliud artem vulgarem, nisi rerum expertarum placitarumque memoriam, usu quodam corporis atque operationis adjuncto: quo si careas, judicare de operibus possis, quod multo est excellentius, quamvis operari artificiosa non possis.

55. Sed cum in omnibus artibus convenientia placeat, qua una salva & pulchra sunt omnia; ipsa verò convenientia æqualitatem unitatemque appetat, vel similitudine parium partium, vel gradatione disparium; quis est qui summam æqualitatem vel similitudinem in corporibus inveniatur, audeatque dicere, cum diligenter consideraverit, quodlibet corpus verè ac simpliciter unum esse: cum omnia vel de specie in speciem, vel de loco in locum transeundo mutantur, & partibus constant sua

lo-

a Sic præstantiores MSS. At editi habent, *de medio*.

Joca obtinentibus, per quæ in spatia diversa dividuntur? Porro ipsa vera æqualitas ac similitudo, atque ipsa vera & prima unitas, non oculis carnèis, neque ullo tali sensu, sed mente intellecta conspicitur. Unde enim qualiscumque in corporibus appeteretur æqualitas, aut unde convinceretur longè plurimum differre à perfecta, nisi ea, quæ perfecta est, mente videretur? si tamen quæ facta non est, perfecta dicenda est.

56. Et cum omnia quæ sensibilibus pulchra sunt, sive natura edita, sive artibus elaborata, locis & temporibus sint pulchra, ut corpus & corporis motus: illa æqualitas & unitas menti tantummodo cognita, secundum quam de corporea pulchritudine sensu internuntio judicatur, nec loco tumida est, nec instabilis tempore. Non enim rectè dici potest secundum eam judicari rotundum canthum, & non secundum eam rotundum vasculum; aut secundum eam rotundum vasculum, & non secundum eam rotundum denarium. Similiter in temporibus atque in motibus corporum, ridiculè dicitur, secundum eam judicari æquales annos, & non secundum eam æquales menses; aut secundum eam æquales menses, & non secundum eam æquales dies. Sed sive per hæc spatia, sive per horas, sive per breviora momenta convenienter moveatur aliquid, eadem una & incommutabili æqualitate judicatur. Quòd si minora & majora spatia figurarum atque motionum, secundum eandem legem paritatis vel similitudinis vel congruentiæ, judicantur, ipsa lex major est his omnibus, sed potentia. Ceterum spatio aut loci aut temporis, nec major nec minor: quia si major esset, non secundum totam judicare-

Canthus
summa
curvatura
rotæ, sive
ferrum
quod illic
affigitur.